

ЛІНГВОДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ДІАЛОГОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

У статті подається модель навчання, яка забезпечує ефективне формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: модель навчання, принципи навчання, педагогічні умови.

Навчання є досить складним, багатоаспектним та багатокомпонентним процесом, що значно ускладнює одностайне визначення його сутності, хоча істотною характеристикою процесу навчання є бінарна діяльність: навчальна діяльність педагога й учбова діяльність того, хто вчиться.

Аналіз енциклопедичної, науково-методичної літератури засвідчує, що вчені розглядають процес навчання як педагогічний організований процес засвоєння соціального досвіду, формування емоційно-ціннісного відношення до дійсності [7, с. 509]; як специфічну форму пізнання об'єктивної дійсності, оволодіння суспільно-історичним досвідом людства; як двосторонній процес взаємопов'язаних діяльностей учителя (діяльності викладання й діяльності з організації й управління навчальною діяльністю учня) і діяльності учня (учіння), спрямований на оволодіння учнями системою знань з основ наук, умінь і навичок їх практичного застосування, розвиток творчих здібностей учнів [4, с. 276]; як явище живе, яке протікає в руслі багатьох впливів зовнішнього середовища, соціальних умов, родинного складу тощо, оскільки кожен суб'єкт має ті чи інші вроджені якості, різну нервову організацію, різне індивідуальне сприйняття, різний характер, різну за змістом і силою мотивацію до професійної діяльності [1, 2].

Характеристика процесу навчання достатньо обґрунтована як у сучасній науково-методичній літературі, так і в працях зарубіжних авторів. Однак урахування специфічних умов навчання учнів 10-11 класів і чинників, які впливають на цей процес, вікові особливості тих, хто навчається, та інші показники сприяють модернізації сучасного навчального процесу. У зв'язку з тим, що процес навчання, насамперед, передбачає процес передачі знань, умінь, навичок, як було зазначено вище, за основу взято лінгводидактичну модель формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл. Розроблену лінгводидактичну модель ми розуміли як гіпотетичну наукову побудову, яка використовувалася для більшої деталізації та уяочення процесу формування україномовної діалогової компетентності, що повинно було знайти обов'язкове підтвердження на практиці.

Аналіз науково-методичної літератури та дисертаційних досліджень засвідчив різноманіття принципів підготовки суб'єктів до діалогового мовлення в загальноосвітніх навчальних закладах. Однак слід констатувати, що проведений контент-аналіз підтверджує, що переважною більшістю науковців виділяються принципи системності, індивідуалізації та гуманізації. Водночас низка принципів (проблемності, комунікативності, логічності, наочності, свідомості та усвідомленості) виконують роль часткових вимог.

Отже, безсистемне виокремлення такої безлічі принципів не лише ускладнює їх вибір, а й заважає створенню ефективної системи підготовки суб'єктів. Основними принципами реалізації лінгводидактичної моделі формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл є принципи: **комунікативність і ситуативність, системність і тематичність, усвідомленість й активність учнів.**

Теоретичними засадами побудови лінгводидактичної моделі формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл виступили провідні наукові положення педагогіки, методики, розробка принципів навчання і визначення педагогічних умов.

Педагогічними умовами реалізації лінгводидактичної моделі є: створення діалогового простору комунікативно-мовленнєвої спрямованості; мотивація до діалогового дискурсу засобами інтерактивного навчання; цілеспрямований інформаційно-методичний супровід усіх етапів навчального процесу; створення банку мовленнєвих завдань з розвитку дискурсивної особистості.

Лінгводидактична модель формування україномовної діалогової компетентності обіймає три етапи, а саме: інформаційно-мотиваційний – 1 етап, інструментально-навчальний – 2 етап, діяльнісно-репро-дуктивний – 3 етап – які реалізовувалися шляхом виконання системи вправ та інтерактивних методів навчання. Зазначені етапи лінгводидактичної моделі спрямовані на формування україномовної діалогової компетентності у процесі навчання в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл до означених критеріїв і показників структури формування діалогової компетентності.

Метою першого інформаційно-мотиваційного етапу є узагальнення та систематизація знань щодо феномену "діалогове мовлення", зокрема: розуміння сутності базових понять: "мовлення", "діалог", "діалогове мовлення"; обізнаність з видами діалогу та підходами щодо їх класифікації, усвідомлення норм культури діалогового мовлення.

Другий (інструментально-навчальний) етап, метою якого було формування вмінь та навичок ведення видів діалогу, застосовуючи сучасні техніки, зокрема: формулювання запитань і відповідей, слухання, сперечання, аргументація, дискусії. Навчальна діяльність передбачала комплексні і тематичні мовленнєві заняття; програмування комунікативної діяльності у вправах, в результаті чого учні оволодівали різними видами та техніками діалогового мовлення (техніка слухання, задавання питань та формулювання відповідей, сперечання,

аргументації, ведення дискусії, застосування різних видів діалогу у процесі прямого та непрямого впливу на співрозмовника).

Метою третього діяльнісно-репродуктивного етапу була активізація учнів щодо використання діалогу в спілкуванні та у процесі саморозвитку. Задля цього учням пропонувались панельна дискусія, урок-презентація есе, інтегрований урок, "Круглий стіл", в результаті чого учні усвідомлювали роль внутрішнього діалогу в розвитку особистості, що мотивувало учнів до активного використання діалогового мовлення як засобу успішної особистісної та суспільної самореалізації. Учні знайомилися з прийомами залучення і утримання уваги співрозмовників, способами впливу на адресата; оволодівали навичками діалогічного виступу; навчалися аргументувати висунуті положення.

Створення діалогового простору комунікативно-мовленнєвої спрямованості є однією з умов формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл.

Діалоговий простір вчені (Ю. Вострякова, Н. Кокшаров, І. Купчигіна) розглядають у різних аспектах. Н. Кокшаров розглядає діалоговий простір в історичному розвитку, зазначаючи, що проблемами діалогу вивчали давньогрецькі філософи – софісти, Сократ, Платон, Аристотель, філософи епохи еллінізму.

І. Купчигіна розглядає організацію діалогового простору як умову формування ціннісного ставлення слухачів до професійної культури. Організація діалогового простору в системі неперервної професійної освіти передбачає формування у слухачів комунікативних умінь (легко вступати у взаємодію з іншими учасниками спілкування, швидко завойовувати ініціативу в спілкуванні, використовувати різні комунікативні засоби і технології в процесі спілкування і т.д.), емпатичних настанов; спонукає шукати різні способи вираження своєї позиції; підвищує сприйнятливості до нових відомостей, нового погляду про значимість професійної культури та її цінностей для професійного та особистісного становлення [6]. Ю. Вострякова розглядає діалоговий простір в сучасній культурі, аналізуючи проблеми пізнання [3, с. 78-81].

Отже, під діалоговим простором будемо розуміти створення розвивального освітнього середовища, емоційно стимулювальну і активізуючу потребу учнів відкривати нові знання у процесі навчання діалогу. Організація міжособистісної взаємодії в діалоговому просторі є джерелом збагачення індивідуального досвіду учнів, який є необхідним при формуванні й діалогової компетентності. Спеціально організований діалоговий простір дозволяє не тільки збагатити, але і поглибити процес пізнання докільця, а також розвивати якості, необхідні для життя в суспільстві, формувати досвід емоційного ставлення до світу, а отже розвивати творчу діалогову активність у засвоєнні знань. Створення діалогового простору сприяє організації й розвитку діалогового мовлення, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, до спільного вирішення загальних, але значимих для кожного учасника завдань.

Наступною педагогічною умовою при формуванні україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл була мотивація до діалогового дискурсу засобами інтерактивного навчання.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес при формуванні україномовної діалогової компетентності організований таким чином, що практично всі учні виявляються залученими у процес пізнання, мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що знають і думають. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання, освоєння навчального матеріалу з питань діалогового мовлення означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок, йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності про особливості та специфіку різновидів діалогу. Атмосфера доброзичливості та взаємної підтримки дозволяє не тільки отримувати нові знання про діалог, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі форми кооперації і співробітництва.

Організація інтерактивного навчання передбачає створення життєвих ситуацій, використання рольових ігор, загальне вирішення питань на підставі аналізу обставин і ситуацій, інтерактивні уроки. О. Дьяченко зазначає, що інтерактивне навчання є способом пізнання, який заснований на діалогових формах взаємодії учасників освітнього процесу; навчання, занурене у спілкування, в ході якого в учнів формуються навички спільної діяльності. Це метод, при якому "все навчають кожного і кожний навчає всіх" [5].

Отже, основною метою інтерактивного навчання є цілісний розвиток особистості учня, що розкриває його потенційні внутрішні здібності засобами самостійної, пізнавальної і розумової діяльності; виключає домінування як одного мовця, так і однієї думки над іншими. У ході діалогового навчання учні вчать критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми.

Впровадження інтерактивних методів навчання є важливим і для учнівського класу. Учнівський клас формується як групова спільнота, при цьому підвищується пізнавальна активність класу та розвиваються навички аналізу і самоаналізу у процесі групової рефлексії. Для навчальної мікрогрупи впровадження інтерактивних методів навчання при формуванні діалогової компетентності є розвитком навичок спілкування та взаємодії в малій групі, формування ціннісно-орієнтаційної єдності групи, заохочення до гнучкої зміни соціальних ролей у залежності від ситуації, прийняття моральних норм і правил спільної діяльності. Досягати активізації пізнавальної діяльності учнів при інтерактивному навчанні дозволяють науково-методичні засади, на яких базується інтерактивне навчання (це навчання через досвід та співробітництво, пошукові та дослідницькі методи, проблемні та ігрові методи).

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив безліч методів інтерактивного навчання, відсутність однієї класифікації, що ускладнює їх вибір. Для формування діалогової компетентності були обрані такі методи інтерактивного навчання: робота в парах; ротаційні (змінні) трійки, робота в малих групах; сінквейн; мозковий штурм; рольова (ділова) гра; дискусія і т. ін.

Наступною важливою педагогічною умовою при формуванні україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл є цілеспрямований інформаційно-методичний супровід усіх етапів навчального процесу.

Методичний супровід усіх етапів навчального процесу при формуванні україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл сприяє не лише активному засвоєнню інформації, але й посилює її достовірність, науковість, розвивають мислення учнів безпосередньо під час заняття, але і підвищенню рівня самоосвіти та самовдосконалення, що в результаті сприяє високій ефективності освітнього процесу в системі загальноосвітніх шкіл. Особливого значення набуває забезпечення навчального процесу сучасними засобами навчання, оскільки при недостатньому інформаційно-методичному супроводі виникають певні труднощі, що гальмує навчальний процес і знижує рівень навчальних досягнень учнів, зокрема при формуванні діалогової компетентності. Зазначимо, що до інформаційно-методичного забезпечення належить наявність навчально-методичних планів і програм, методичних рекомендацій до них, наукових посібників, інформаційно-довідкових та інших навчально-методичних матеріалів, комплекс різних форм навчальних занять, що використовуватимуться, технічні засоби навчання і дидактичні матеріали до них. За способом виготовлення і застосування засоби навчання методисти поділяють на: друковані, звукові, аудіо- візуальні, комп'ютерні, невербальні.

Наступна педагогічна умова – створення банку мовленнєвих завдань з розвитку дискурсивної особистості.

У складі банку мовленнєвих завдань з розвитку дискурсивної особистості, зокрема особистісних якостей, важливих для діалогу, які сприяють формуванню україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл були виділені окремі блоки, а саме: діагностувальний і дидактичний.

Діагностувальний блок складався з комплексу психологічних тестів, спрямованих на визначення важливих якостей і здібностей учнів, необхідних до формування україномовної діалогової компетентності. До основних тестів були віднесені тести "Комунікабельність" з метою вимірювання рівня розвитку комунікабельності; "Логічність мислення" – з метою вимірювання рівня логіко-понятійного мислення, а також опитувальник для діагностики здатності до емпатії А.Мехрабієна, Н. Епштейна [8].

У дидактичному блоці сконцентровано методичні розробки з організації та проведення навчальних занять, роздавальний матеріал до них, зокрема, кейси, методичні рекомендації, тренінгові та демонстраційні матеріали тощо; завдання для самостійного опрацювання, а також комплекс вправ для розвитку логічного мислення, підвищення рівня комунікабельності та активізації навчальної діяльності тих, хто навчається.

Отже, реалізація експериментальної методики формування україномовної діалогової компетентності в учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл відбувається завдяки процесу навчання, який передбачає використання теоретико-методологічного забезпечення, зазначених вище педагогічних умов, які спрямовані на якісне покращання освітнього процесу та розвиток відповідних особистісних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архангельський С. И.* Учебный процесс в высшей школе, его закономерности, основы и методы: учебн.- метод. пособие / С. И. Архангельский. — М.: Высшая школа, 1980. — 368 с.
2. *Бабанский Ю.К.* Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. — М.: Педагогика, 1987. — 256 с.
3. *Вострякова Ю.В.* Проблемы познания в диалоговом пространстве современной культуры / Ю. В. Вострякова // Философско-методологические проблемы науки и техники. — Самара, 1998. — С. 78—81.
4. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — Київ: Либідь, 1997. — 376 с.
5. *Дьяченко О.М.* Возможности освітньої роботи з розумово обдарованими дошкільниками / О. М. Дьяченко // Дошкільне виховання. — 1995. — № 3.
6. *Купчигина И.М.* Формирование профессиональной культуры сотрудников органов внутренних дел в системе непрерывного профессионального образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/ И.М. Купчигина. — Чита, 2009. — 267 с.
7. *Новый иллюстрированный энциклопедический словарь* / [ред. кол.: В.И. Бородулин, А.П. Горкин, А.А. Гусев, Н.М. Ланда и др]. — М.: Большая Российская энциклоп., 2001. — 912 с.
8. *Столяренко Л. Д.* Основы психологии: практикум / Л.Д. Столяренко.— Ростов н/Д: Феникс, 2005. — 704 с.

Подано до редакції 30.03.12